

DE CALCULATIE VAN HET INKOMEN TER ORIENTERING VAN DE BEWINDVOERING EN ALS MOMENT VAN VERSLAGLEGGING ¹⁾

door Prof. Dr. A. Mey

a) *Overeenkomstigheid van grondslag bij verscheidenheid van methode.*

Moge geconstateerd worden, dat het inzicht veld wint, dat waardestijging van voorraden niet als inkomen kan worden beschouwd, de verschillen van opvatting omtrent de methode, welke gevolgd moet worden om tot uit-schakeling van schijnwinst te komen, zijn ten volle gebleven.

Uiteraard kan er onder deskundigen *geen verschil van mening* zijn over de vraag of de noodzaak in vervangingswaarde te calculeren de vlottende produktiemiddelen (grondstoffen, hulpstoffen, materialen) en de duurzame produktiemiddelen (bewerkings- en krachtmachines, vaar- en voertuigen en gebouwen) gelijkelijk raakt en of die toepassing ook de voorraad gereed fabrikaat, de goederen in bewerking en de halffabrikaten raakt. Duurzame produktiemiddelen zijn - technisch en economisch beschouwd - niet anders dan voorraden van daarin voor bepaalde duur opgesloten werkeenheden. Die werkeenheden - uitgedrukt in korte tijdsduur (b.v. uren) maken na meting van mechanische bewerkingstijden de offers der capaciteits-beschikbaarheid overdraagbaar op het produkt. De wijze van opsluiting is oorzaak, dat de delen van de voorraad niet anders dan in de bewerking, waartoe het produktiemiddel gebouwd is, kunnen worden afgestoten. De binding der voorraaddelen moge derhalve onverbreekbaar zijn, dat bepaalt alleen de wijze, waarop de waarde van de werkeenheid (ook verandering van vervangingswaarde) wordt afgeleid uit de waarde van de totale voorraad, het verandert niets aan het feit, dat er van voorraad gesproken kan - *en moet* - worden.

Tweeërlei principieel standpunt innemen zou volstrekt met de logica in strijd zijn. De opvatting, om *uit de winst* af te schrijven, wordt nog wel gehoord in de kringen van hen, die met bedrijfseconomische problemen weinig contact hebben. Zij was onder accountants reeds verworpen in het eerste decennium van deze eeuw. Wat men nu (met de eigenlijk de huidige opvatting niet dekkende term) *afschrijven* noemt is het *tot uitdrukking brengen in de boeken van de waarde der in de produktie verbruikte werkeenheden en der door overtollige beschikbaarheid verloren gegane werkeenheden*. Uiteraard kan men dat verbruik en dat verlies niet meten met waarden van weleer. Men kan de werkeenheden, welke identieke draaibanken voor de produktie beschikbaar stellen, *in dezelfde periode* niet naar verschillende waarden calculeren, omdat men die banken op verschillend tijdstip tegen verschillende prijzen aankocht. Evenmin kan men dit doen met op verschillend tijdstip tot verschillende prijzen gekochte platen staal. De tijdstippen van aankoop zeggen niets omtrent het offer in de produktie.

Over de methode van calculatie van vervangingswaarde der duurzame produktiemiddelen lopen de meningen echter uiteen. Indien men het begrip werkeenheid gebruikt als een terminologische transformatie van het woord

¹⁾ Het eerste concept tot dit artikel werd reeds in 1956 geschreven naar aanleiding van een bespreking met enkele collega-accountants. Deze publikatie is dus niet speciaal gericht op de oratie van Prof. Van Kampen het vorig jaar gehouden. De tegenstelling tussen deze collega en mij is reeds in 1952 in de kolommen van dit blad in polemieken naar voren gekomen. Ik heb gemeend, nu zoveel tijd verstreken is sedert het eerste concept, met sedert naar voren gebrachte meningen (en dus ook met die van Prof. Van Kampen) rekening te moeten houden.

afschrijving dan heeft men het begrip van zijn betekenis beroofd en de oplossing, welke de werkeenheden-theorie in de praktijk geeft voor de problemen der kostprijsberekening, ter zijde gezet.

Het 7de internationaal accountantscongres toonde ons, dat het probleem der vervangingswaarde-calcuatie internationaal in het centrum van de belangstelling staat; ook bij de Angelsaksische collega's. De uitingen van Wilson en Pely waren in dit opzicht zeer sprekend. In principe werd niet alleen erkend de noodzaak van corrigeren der kostprijsberekening en der winstcalculation, maar ook die van het houden der boeken in vervangingswaarde. Naar mijn oordeel is dit ook de enige methode om de administratie te doen beantwoorden aan de eis instrument der bewindvoering van de bedrijfshuishouding te zijn.

Hoewel ik in mijn bijdrage tot de feestgave Limperg dit standpunt nog niet in de uiterste consequentie heb doorgetrokken, is deze - in latere geschriften - ten volle aanvaard. In mijn werk Conjunctuurpolitiek en Budgettering heb ik gesteld, dat de wijziging der vervangingswaarde „zich automatisch mededeelt aan de voorraden.” „Alle goedereneenheden van eenzelfde soort en kwaliteit hebben in het bedrijf op één moment gelijke waarde.” „Waardeveranderingen van voorradige goederen geven dus aanleiding tot correctieve afboeking of bijboeking op de desbetreffende goederenrekening met tegenboeking op een afzonderlijke rekening „waardeverschillen”, ongeacht of de vervangingswaarde dan wel de opbrengstwaarde als waarde maatstaf moet worden gebruikt.”²⁾

Prof. van der Schroeff neemt in zijn rede op de accountantsdag 1951³⁾ een overeenkomstig standpunt in. Bij mijn voordrachten over de betekenis en de toepassing van Limperg's waardeleer voor de beleidsvorming en de winstbepaling in Frankrijk in 1949 en 1951 hebben Paul Caujolle en Bertrand Fain zich er voor uitgesproken om de administratie naar vervangingswaarde te houden. De overgang tot dit systeem zou - naar een uitspraak van de laatstgenoemde - betekenen, dat „*nos bilans et, plus généralement, nos comptes cesseraient d'être une innombrable mixture de francs sans commune mesure, des inventaires de jardin zoologique où l'on additionne pêle-mêle des éléphants, des gazelles, des tortues et les insectes du vivarium*”.⁴⁾

b) Reconstructie der administratieve verantwoording tegenover correctie der winstberekening.

Caujolle maakte bij zijn reactie in datzelfde congres over de betekenis van het administratie-apparaat de opmerking, dat de jaarrekening in het merendeel der hedendaagse ondernemingen geen grotere betekenis had dan ter verslaglegging aan de algemene vergadering en ter bepaling welk dividend kon worden uitgedeeld, terwijl voor alle ondernemingen gold, dat de winstrekening over het jaar het belang had de fiscale declaratie te kunnen verichten. De bedrijfsleiding had - zo zei hij - een doorlopende informatie nodig omtrent het resultaat en omtrent de wijze waarop dit was ontstaan, teneinde door de wisseling der economische omstandigheden heen het gewenste resultaat te bereiken.

²⁾ Abr. Mey: Limperg's waardeleer en de betekenis harer toepassing in het bedrijfsleven in Bedrijfseconomische Opstellen, Groningen 1939. Id. Conjunctuurpolitiek en Budgettering, Leiden 1942 (uitgave van het proefschrift van 1940).

³⁾ Prof. Dr. H. J. van der Schroeff: Aan welke eisen moet de administratie voldoen ter vervulling van haar functie in het bedrijf, De Accountant 38 Jrg no. 1.

⁴⁾ Pag 129. Technique et Productivité 1951.

Dit oordeel komt geheel overeen met het mijne. Het impliceert, dat in de administratie niet met verouderde waarden kan worden gecalculeerd, al moet uiteraard - en dat is door mij ook bij vroegere gelegenheden aangetoond ⁵⁾ - de methode van boekhoudtechnische verantwoording der waardeveranderingen zodanig worden opgebouwd, dat overmaat van werkvermeerdering vermeden wordt. Zulks is echter niet anders dan een onderzoek naar de begrenzing der belangrijkheid der waardeveranderingen in verschillende gevallen en bij de verschillende produktiemiddelen, welke in het bedrijf circuleren en bij de produkten, welke daar tot verkoop in voorraad zijn. Collega Van Kampen in zijn oratie ⁶⁾ en als in voetnoot ¹⁾ opgemerkt, in onze polemieken van 1952, erkent de noodzakelijkheid om de nominale waardeinstijging uit de resultatenbepaling af te scheiden. Hij wil echter niet de door mij aanbevolen weg volgen, maar prefereert de techniek, welke door Schmalenbach naar voren is gebracht, waarbij opgemerkt dient, dat daarbij t.a.v. duurzame produktiemiddelen niet de uitschakeling van het inflatie-effect alleen gewenst wordt.

Van Kampen lijkt mij - uit bepaalde uitlating - zich bijzonder te oriënteren op de uitschakeling der schijnwinst bij de fiscale declaratie en bij de winstuitkering. Dit is terecht gezien als van groot belang, omdat bij beide de kans om vermogensverlies door schijnwinst als inkomen te calculeren naar voren komt. Hierin ligt niet alleen een economisch, maar ook een fiscaal-politiek probleem. Immers het *inflatie-verschijnsel* is ten nauwste verbonden met de monetaire politiek der overheid en de *fiscale heffing* dient om de kosten van Overheidsdienst en Overheidszorg te financieren.

Denkt men in hoofdzaak aan inflatie en let men tevens sterk op het verschil in moment en in techniek van de financiering der vervangingen, dan kan men (zoals ook Schmalenbach doet) in de methode der schijnwinstuitschakeling een onderscheid maken tussen enerzijds die produktiemiddelen, grondstoffen-, bij welker vervanging de veranderingen van waarde op korte termijn een rol spelen en anderzijds die produktiemiddelen - de duurzame -, bij welke de gebruiksduur een rol speelt en waarbij de vervanging van de verouderde activa enige elasticiteit in de tijd vertoont. Het komt mij voor, dat uit dien hoofde te verklaren is, dat men bij de voorraden van grondstoffen en fabrieken, zoals Schmalenbach doet, met een (naar hoeveelheid en waarde) bestendige voorraad rekent (der eiseren Bestand) en dit hulpmiddel gebruikt om in de boekhoudtechniek der z.g. „gemengde goederenrekening” de schijnwinst uit de resultatenbepaling uit te schakelen. ⁷⁾ Een

⁵⁾ In mijn artikel in dit blad, december 1951 en januari 1952 en in mijn boek: Bedrijfsbegroting en Bedrijfsbeleid.

⁶⁾ Prof. L. van Kampen. Problemen rond de vorming van geheime reserves. Rede bij de aanvaarding van het Hoogleraarsambt aan de Vrije Universiteit te Amsterdam 1957.

⁷⁾ De Duitse term „eiserer Bestand” is met het in hoofde gestelde vertaald. De uitdrukking „ijzeren voorraad” moge in ons land bij velen in gebruik zijn, het adjectief „ijzeren” heeft toch geen andere betekenis dan zijn taalkundige inhoud (naar van Dale): „van ijzer”, „uit ijzer vervaardigd” of „zeer sterk”. Schmalenbach's aan de Duitse legeradministratie ontleende term betekent daar de „vaste, onverminderbare” voorraad. Ik lees hierin het kwantum dat steeds aanwezig moet blijven. De term slaat dus wel op een minimum waar beneden de voorraad niet mag dalen, maar niet op een noodzakelijkheid voor de bedrijfsvoering. Niet het minimum alleen, maar het gehele voorraadverloop is noodzakelijk. Het feit, dat Schmalenbach zijn voorraad-bestendigheid verbindt aan de balansopstelling lijkt mij te bevestigen, dat hij daarbij aan een minimum-voorraad gedacht heeft. Immers accountants en comptable deskundigen hebben vaak geadviseerd om de balansdatum te kiezen op het moment, dat het geringe voorraadkwantum de inventarisatie vergemakkelijkt.

De term „ijzeren voorraad”, die noch vertaling is, noch germanisme, schept door zijn kunstmatigheid de kans, dat de vereisten die hij stelt, n.l. de bestendigheid van waarde en hoeveelheid, verdoezeld worden.

andere techniek moet dan echter gevolgd worden om de waardeverandering van de duurzame produktiemiddelen in de kostprijscalculatie in te schakelen. Zo men met laatstgenoemde invloed niet zou rekenen, dan vond men niet de huidige waarde van het produkt, welke als grondslag te gebruiken is voor het bepalen van de offerteprijs. Over dat verschil in methoden, is veel meer te zeggen dan in het kader van dit artikel mogelijk is.

In de Schmalenbachse visie ligt opgesloten om het effect van de waardeveranderingen van de duurzame produktiemiddelen - bij ontbreken van monetair evenwicht - naar indexcijfers te berekenen (m.a.w. een correctie der afschrijving met indexcijfers). Opmerking verdient, dat die correctie zich wel in de lopende kostprijsberekening laat invoeren en niet tot de jaarafsluiting behoeft te wachten. Moge dit stuk zijner theorie vallen onder het hoofdstuk der winstbepaling bij schommelende geldswaarde, de auteur is te veel econoom om hierbij alleen te denken aan dat indexcijfer, dat de algemene verandering van koopkracht meet. Hij moet een speciaal indexcijfer bedoelen, dat de invloed der geldswaardeverandering op de duurzame produktiemiddelen in kwestie uitdrukt. Althans zo heb ik hem begrepen. Zo begrijp ik ook Van Kampen. Ik ga echter verder en sluit ook de waardeveranderingen door voortschrijding van techniek of verandering van gebruiksgewoonte in als motieven, welke tot verandering der waarde leiden.

c) *De schijnwinst ontstaande door het vasthouden aan waarden uit het verleden bij afschrijving op duurzame produktiemiddelen en de noodzaak die uit te schakelen uit het bedrijfsresultaat.*

Indien Schmalenbach - zoals Limperg doet - de duurzame produktiemiddelen zou hebben beschouwd naar hun technisch-economisch karakter, dus voorraden van werkeenheden te zijn ⁸⁾, dan zou de theorie des „eisernen Bestandes” hierop zeker toegepast zijn en ware een eenheid van conceptie verkregen, welke de theorie ten goede zou zijn gekomen. Uiteraard zal de wijze van toepassing anders moeten zijn dan in het door Schmalenbach behandelde geval.

Bij duurzame produktiemiddelen speelt de *bestendige* aanwezigheid een grote rol. De capaciteit van het bedrijf toch blijft kwantitatief onveranderd vanaf het moment der voorafgaande uitbreiding tot aan het moment van de volgende. Hier is een *vaste, onveranderde capaciteitsbeschikbaarheid* voor elk werktuig in deze tijd gelimiteerd tot de gebruiksduur. De feiten passen hier in de betekenis van het woord „eisen”, al moet dan hier ingevoegd worden het element van een betrekkelijke *noodzakelijkheid*, dat de term zelf taalkundig niet heeft. Vergeten we echter niet, dat de noodzakelijkheid verbonden is met de werkelijke produktie-omvang en niet met die, waarop het bedrijf geprojecteerd is. Het komt mij niet zonder belang voor om na te gaan, hoe de techniek zou zijn, indien de Schmalenbachse theorie van bestendige voorraad aldus werd aangevuld en hoe dan de parallel met de theorie Limperg en met mijn toepassing kwam te liggen. Ik zal daar later op terugkomen. Hoe echter de techniek der berekening moge zijn, men zal het er onder vakgenoten over eens zijn, dat wie - bij opgang van conjunctuur - met historische waarde rekent de *kringloop* van kapitaalgoederencollectiviteit en vermogen *verbreekt*, ten detrimente van de kapitaalgoederenbeschikbaarheid, tenzij *extra krediet* wordt aangetrokken, *overexpansie* in de hand wordt gewerkt en een *conjunctuuraggraving* ontstaat.

⁸⁾ Men kan die m.i. moeilijk anders beschouwen in de bedrijfseconomie. Met deze trouvaille worden veel problemen vereenvoudigd.

Ook is duidelijk n.m.m., dat de *algemene toepassing van zodanige calculatie* (al dan niet fiscaal voorgeschreven) dit verschijnsel vanuit de economie van de bedrijfshuishouding *transponeert* in de economie van een *ationale* gemeenschap. Deze toch is een agregaat van bedrijfshuishoudingen (de Overheidshuishouding inbegrepen) en familiehuishoudingen.

Het is de lezer of hoorder van collega Van Kampen's oratie opgevallen, dat deze - bedoelende de theorie van kwantitatief bestendige voorraad met *vaste waarde* aan te bevelen voor de uitschakeling van schijnwinst - van een beschouwing over geheime reserves uitgaat. Daar bij de geheime reserves de duurzame produktiemiddelen een grote rol spelen neem ik aan, dat Van Kampen in de schijnwinstuitschakeling ook deze produktiemiddelen betreft. Ik ga er mee akkoord, dat het verschil tussen de methode, welke ikzelf voorsta, in Limperg's voetspoor, en de methode Schmalenbach-Van Kampen kan worden vergeleken met de problemen van open en geheime reserve. De vermogensverandering door waardeverandering is echter geen reserve. Hetgeen nooit winst geweest is kan geen reserve worden. Ik ben geen voorstander van het vormen van geheime reserves, dat moge bij vroegere bespreking van dit probleem in andere geschriften gebleken zijn. Over dit vraagstuk is echter meer te zeggen. Ik zal trachten daarop later terug te komen, evenals op het vraagstuk van doorlopende winstbepaling en winstanalyse door continuële verantwoording van hoeveelheid en waarde in een sub-grootboek „goederen” versus bepaling van jaarwinst met behulp der z.g. „gemengde rekening”. Of men de winstberekening ziet als moment der verslaglegging aan aandeelhouders of fiscus dan wel als informatie omtrent de winstvorming gedurende de bestuursperiode aan de bedrijfsleiding speelt daarin een grote rol.

Dat met de vervangingswaarde van duurzame produktiemiddelen gerekend moet worden, bleek ook uit een der prae-adviezen van de congressisten uit het land van de *waardevaste valuta*. Ik veroorloof mij te herinneren aan de uitspraak van Mr. Ira N. Frisbee op het jongste congres: „If a portion of the assets are stated at 1939 dollars whereas other assets are 1946 dollars and still others are quoted in a mixture of 1956 and 1957 dollars, the resulting measurement of the capital requirements may be quite misleading”. Helaas spreekt Mr. Frisbee niet over waarde, maar op het punt, waarover het hier gaat - het onoptelbare en het onvergelykbare van de cijfers van de traditionele balans - bestaat geen verschil. De referent ziet het zwaartepunt van de balans n.m.m. minder in een opstelling van de componenten van kwantiteiten kapitaalgoederen, welke ter uitdrukking van hun collectiviteit in waarde moeten worden gesommeerd, dan in de opstelling van de vermogensgrootte. Immers deed hij dat, hij zou verder gegaan zijn dan alleen op de onoptelbaarheid der dollarwaarden gelet te hebben en alleen geldswaardefluctuaties naar voren te brengen. Niettemin, de opmerking is mij waardevol, omdat zij bevestigt, waarmede de Franse accountants mijn these van de *optelfout* in de traditionele comptabiliteit erkend hebben. Caujolle oordeelde dat, wilde de accountant zijn client voor diens beleidvorming een bruikbaar instrument construeren in de administratie van diens bedrijf, de boekhouding geheel op vervangingswaarde moest worden omgesteld naar de door mij uit Limperg's theorie afgeleide werkwijze en dat niet alleen ten aanzien van gereed fabrikaat, maar ook ten aanzien van voorraden van grondstoffen en van voorraden van werkeenheden van machines, gebouwen, transportmiddelen enz.

d) *De belangstelling van de bedrijfseconoom-accountant voor de techniek van het boekhouden.*

Kleerekoper neemt een geheel ander standpunt in, dan ik boven van Caujolle citeerde. Hij is van mening, dat het den econoom onverschillig is op welke wijze wordt boekgehouden „mits slechts als basis voor de aanbiedingsprijs de vervangingswaarde wordt aangehouden en de verschillen tussen historische kostprijs en vervangingswaarde als passief op de balans worden beschouwd.”⁹⁾

Deze onverschilligheid is mij - als bedrijfseconoom - onbegrijpelijk. Voor de bedrijfseconoom toch is van groot belang, dat de bedrijfsleiding continueel op de juiste wijze alle gegevens voor haar beleidsvorming ter beschikking kan krijgen en - als accountant - komt daarin mede de vraag of de administratie een zodanig in elkaar sluitend systeem vormt, dat de doorlopende juistheid der gegevens mag worden aangenomen.

Bedenkt men nu dat de informaties welke de bedrijfsleiding behoeft betrekking hebben zowel op hoeveelheden als op waarden van aanwezige, te verbruiken of te verkopen (c.q. verbruikte of verkochte) goederen, dan is het bevreemdend, dat het genoemde auteur onverschillig is of de (voor produktie en verkoop te treffen beslissingen) vereiste gegevens direct ter beschikking staan, dan wel of die betrekking hebben op aankoopdata van weleer voor het doel te corrigeren.

Moet men bij verkooponderhandeling de economische kostprijs hanteren, dan is het geen doen om pas op dat moment alle waarden van de diverse tijdstippen van aankoop (van allerlei grond- en hulpstoffen en van tientallen machines) te gaan omrekenen in huidige waarde. Dat werk moet men als organisator systematiseren en over de tijd verdelen en dan komt men tot een of andere variatie op het systeem, dat ik naar de hoofdlijnen beschreven heb. Bij bedrijven met regelmatig verlopende verkoop leidt het vele malen per dag wederkeren van de momenten van de ruil er vanzelf toe om de bij de waarde aangepaste kostprijzen continueel ter beschikking te hebben. Uiteraard zal men bij het systematiseren van die, de waarde aanpassende, boekingen oordelen naar belang en urgentie. Daarover heb ik voorheen al eens gehandeld.¹⁰⁾

De moeilijkheid ligt misschien wel daarin, dat Kleerekoper ten aanzien van de duurzame produktiemiddelen - met name der afschrijving - te weinig de consequentie trekt van de - ook door hem aanvaarde - economische karakteristiek dier activa.

Overigens ligt n.m.m. het verschil met Prof. Dr. Kleerekoper daarin, dat mijnerzijds een voortschrijdende winstberekening (met analyse) wordt gewenst en het argument van mijn tegenstander over de jaarrekening spreekt. Het verschil slaat dus op de tegenstelling eerder genoemd en ook door Caujolle bedoeld: *interne of externe verslaglegging*. Dat zij, die de z.g. continuele registratie voorstaan het oog niet in de eerste plaats richten op de externe verslaglegging, maar op de interne informatie is zonder meer duidelijk. Het verschil met auteurs als Goudriaan en Van der Ploeg (om slechts enkele namen te noemen), die de correcties der vervangingswaarde aan de jaarcyclus binden, ligt weer iets anders. Hier wordt een arbeidsbeperking nagestreefd. Naar mijn oordeel kan er wel van gesproken worden dat minstens eens per jaar beoordeeld wordt of de bestaande „waardestandaarden” nog te handhaven zijn, maar men kan de herziening niet uit-

⁹⁾ Prof. Dr. S. Kleerekoper: *Vergelijkend Leerboek der Bedrijfseconomie*. Zie zijn kritiek op mijn standpunt, gegeven op pag. 164.

¹⁰⁾ Men vergelijke mijn drie artikelen in M.A.B. 1951 en 1952.

sluitend tot eenmaal per jaar beperken. De herziening zal zelfs in bepaalde gevallen op kortere termijn nodig kunnen zijn bij de machine-uur-tarieven (standaardwaarde der werkeenheden). Bij grondstoffen zou ik in bepaalde conjunctuurfasen, waarin een trendmatige prijsstijging waar te nemen is, de correctie niet gaarne tot het einde van het jaar uitstellen. Of en hoe men de waarde zal corrigeren hangt alleen af van urgentie en die zal in verschillende gevallen tot andere termijnen leiden.

e) *Welvaartshandhaving plicht der bewindvoering.*

Handhaving der bestaande welvaart - alias kapitaalgoederenbeschikbaarheid voor productie - vereist meer dan calculeren naar vervangingswaarde alleen. Het vereist evenzeer voorziening ten aanzien van de financiering der heraanschaffing van de tekorten in de voorraadkwantiteiten op momenten der waardeveranderingen. Dit zal in dezelfde probleemstelling te bespreken zijn. De Hoge Raad gaf vorig jaar in één zijner arresten aandacht aan het vraagstuk dezer voorzieningen in de inkomensbecijfering. Bij de bespreking daarvan werd gelet op de correctie van het resultaat in de jaarrekening (inkomensbecijfering); minder aandacht werd gegeven aan de correctie in de lopende boekhouding.

Wanneer men - als accountant - het vraagstuk van de juiste winstbepaling uitsluitend zou stellen in het kader van het getrouwe beeld, dat de te onder-tekenen jaarrekening geven moet, dan kan ik mij voorstellen, dat men zich aangetrokken voelt tot een methode - als die van de Keulse hoogleraar - welke, zonder kritiek op de erkende regelen der comptabele traditie naar voren te brengen, toch in een behoorlijke benadering de schijnwinst uitschakelt. Indien men dus in perioden van waardestijging de boekhouding en de kostenrekening laat lopen in uitgaven en vervolgens bij de afsluiting de goederenrekening saldeert met een goederenvoorraadwaarde, welke evenveel lager is dan de waarde op de afsluitdag als de waardestijging van de - bij gelijkblijvende bedrijfsomvang - kwantitatief constante voorraad bedraagt, heeft men de „juiste winst” zonder dat nadrukkelijk de comptabele traditie aangetast is. Dat ze aldus niet aangetast zou zijn, is echter niets dan schijn. *De methode is immers een verbreking van het traditionele beginsel, dat het verschil tussen enerzijds opbrengstwaarde en anderzijds inkoop prijs plus uitgegeven kosten winst zou zijn. Het is - t.a.v. de becijfering van het jaarresultaat - hetzelfde of men - bij kwantitatief steeds onverandere voorraad - gedurende de loop van de verslagperiode de boekhouding continueel in vervangingswaarde laat lopen of dat men - na gedurende de gehele periode onjuist bepaalde winst - de waardestijging van de voorraad (het verschil tussen de waarde bij het begin en bij het einde van de periode) in één bedrag aftrekt; m.a.w. de gemengde goederenrekening saldeert met hetzelfde bedrag van hoeveelheid maal waarde als waarmede zij opende. De boekhouding in vervangingswaarde, per transactie of per periode, bepaalt de winst door synchronisatie van opbrengst en vervangingswaarde. Deze boekhouding wijst in de voorraadadministratie gereed fabrikaat op elk willekeurig moment van voorgenomen of verrichte ruil de vervangingswaarde van het te verkopen of verkochte goed aan. In de methode Schmalenbach brengt de gelijkheid der bedragen, waarmede aanvangs- en sluitvoorraad in de rekening zijn gesteld, t.a.v. alle inkopen en verkopen, welke in de periode tussen het aanvangs- en afsluitmoment der rekening welke hebben plaats gehad hetzelfde effect tot stand.*

In beide gevallen (de continuele berekening van winst naar vervangingswaarde en winstberekening naar bestendigheid van voorraad in hoeveel-

heid en waarde) erkent men dat winst is het verschil tussen opbrengst-waarde en gelijktijdige vervangingswaarde. Men kan niet de vervangings-waarde als calculatie-beginsel verwerpen en de techniek van de „bestendige voorraad” aanvaarden.

De consequentie van die erkenning behoort n.m.m. te zijn om (gezien de behoefte aan informatie in de bedrijfsleiding) de boekhouding voortaan systematisch en voortdurend in vervangingswaarde te houden. Deze reconstructie der boekhouding is van betekenis voor de controle door den accountant. Hij constateert in de lopende controle daardoor niet alleen kwantitatieve verbanden maar ook de ontwikkeling van het winstcijfer gedurende de periode en het waardeverlies door inefficiëntie in de produktie.¹¹⁾

f) *Progressieve of retrograde correctie van bedrijfsboekhouding en resultatencalculatie.*

Het verschil der methoden (vervangingswaarde-boekhouding en schijn-winstcorrectie bij afsluiting) is vergelijkbaar met dat tussen z.g. progressieve en de retrograde methode der renteberekening. De uitkomst van beide diametraal verschillende methoden wordt gelijk, dank zij de kunstgreep der retrogradering. Zodra echter een storende factor optreedt, moet men de originele kunstgreep met een of meer additionele versieren. Men bemerkt dan het kunstmatige en casuïstische der methode en ondervindt alle bezwaren daarvan. Waarom zou men dan die verkiezen? Men kan b.v. de invloed van een in hoeveelheid lagere voorraad dan het bestendige kwantum niet anders corrigeren dan door over te gaan tot toepassing der vervangings-waarde (bij Schmalenbach genoemd marktprijs op het moment der calculatie). Daarin ligt n.m.m. een bewijs, dat men in de z.g. „vaste waarde-methode” op „verkapte” manier tot vervangingswaardecalculatie overgaat. Andere moeilijkheden gelden, indien een grotere voorraad (speculatief aanwezig) dan vereist aanwezig is en dus straks afgestoten moet worden. Die mag niet naar de *retrograde* balanswaarde opgenomen worden.

De *retrogradatie* gaat echter verder dan de aanvangswaarde van een bepaald verslagjaar. De winstcalculaties der perioden staan niet los naast elkaar, maar dienen een geheel te vormen. Men gaat dus terug tot het jaar, waarin men begon. Indien echter een terugval van waarde beneden die initiële retrogradewaarde optreedt, moet men dit als verlies beschouwen en men komt aldus op de laagste waarde, welke gedurende het bestaan (c.q. *gedurende de toepassing der methode*) van de onderneming is voorgekomen. Vergelijkt men hiermede de opvatting, welke (m.i. ten onrechte) in de vervangingswaardeboekhouding, de rekening „Fonds waardeverschillen der voorraden” ziet als „*afschrijving*” op de waarde der tot balansdatum vervangingswaarde opgenomen voorraden, dan ziet men als saldo eveneens die laagste waarde naar voren komen. Dit kan mettertijd bij soliede en langlevende ondernemingen veel jaren teruggang uitmaken. Dit blijkt, wanneer men het hulpmiddel van de bestendigheid van voorraad ook gaat toepassen op de voorraden en werkeenheden van duurzame produktiemiddelen.

Men zou - met Van Kampen - het verschil tussen de *werkelijke waarde* der kapitaalgoederen en de laagste voorgekomen waarde (welke de hypothese als een bestendige stelt) als een „*geheimgehouden correctie* op de onjuist berekende winst” kunnen zien. De achterbaks gehouden balanspost „fonds waardeverschillen” is dan een geheime correctie op de *vermogens-grootte*, die in reële grootte niet uit de balans blijkt. Er is dan een zekere

¹¹⁾ Vgl. mijn artikel „Het technisch-kwantitatieve moment in de problemen van de toegepaste bedrijfseconomie 10 Jrg M.A.B. Deel 1 pag. 194 e.v.

analogie met de geheime reserve, hoewel in ons geval niet van *winstinhou- ding*, maar van *correctie op foutief berekende winst sprake is*.

De „geheime” reserve - in de gewone zin - stoort echter niet het verband in de administratieve apparatuur. Er moge bij de opstelling der jaarrekening een balanssluiering optreden; de *lopende boekhouding* en de *kostprijsberekening kunnen bij elkaar aansluitend - in waarde - gehouden zijn*. Heemaf b.v. verzekert blijkens het verslag de activa - x miljoen - tegen vervangingswaarde; calculeert naar vervangingswaarde, maar presenteert het actief in de balanspublikatie voor luttele guldens. Er is daarin alleen een sluiering van de verslagbalans. In het tekstgedeelte van het verslag zelf wordt die sluier opgelicht.

Wat de „geheime” winstcorrectie (naar Schmalenbach) aangaat moge de berekende winst dan van inflering door waardeverandering van de voorraad bevrijd zijn, de accountant heeft, vóór de belastingaangifte gedaan en het dividend gedeclareerd zijn, de jaarrekening getekend en daarmee verklaard, dat de balans een „getrouw beeld van de toestand van het ogenblik” geeft, ofschoon deze balans als *voorraad* een *waarde* aangeeft, welke met de toestand van dat ogenblik niets te maken heeft en een retrogradatie van vele jaren - misschien decaden - vertoont. Blijkbaar interesseert dit de fiscus thans minder. Veel is al bereikt, doordat men fiscaal de schijnwinst-uitschakeling tolereert. De fiscus is geen bedrijfseconoom. Niettemin ligt er voor de belastingwetenschap als deelwetenschap der economie wel een probleem en dus indirect toch voor de fiscus. Op den langen duur kan men de retrogradering niet handhaven.

De aandeelhouder, die slechts dividendtrekker of speculant is, heeft niet veel andere belangstelling dan voor het resultaat over het verlopen jaar. Echter als ondernemend financier aan de continuïteit der produktie verbonden, heeft hij belang bij de rationaliteit van het beleid en dus bij een juiste instrumentering van de bewindvoering. En waar de accountant als vertrouwensman van het maatschappelijk verkeer sterk verbonden is met deze laatste groep acht ik, dat hij uit dien hoofd zich niet op de retrograde methode der toepassing van de vervangingswaarde moet richten, maar te streven heeft naar systematische omstelling der boekhouding op vervangingswaarde.

Zulk een boekhouding zal de bedrijfsleiding in staat stellen om regelmatig, met korte tussenpozen, te constateren of de kringloop van vermogen-kapitaalgoederen-vermogen in tact gebleven is; c.q. of een door oorzaak van buitenaf opgetreden effect door tegenmaatregel is opgeheven. De voorraden, welke voor de bedrijfsvoering noodzakelijk zijn, kunnen dan zonder aanvulling of vergroting van lopende kredieten, vervangen worden. Speculaties in voorraden zullen van bedrijfsnoodzakelijke voorraden gescheiden moeten blijven. ¹²⁾ Duurzame produktiemiddelen, - ook indien in prijs gestegen - kunnen dan uit de bij de waardestijging aangepaste afschrijving vervangen worden, zonder dat voor vervanging nieuw vermogen behoeft te worden aangetrokken. De naar de vervangingswaarde der verbruikte of verloren gegane werkeenheden berekende afschrijving van alle in het bedrijf aanwezige produktiemiddelen stelt dan over het geheel genomen in staat om die produktiemiddelen te vervangen, die in de betrokken periode verouderd of versleten zijn.

¹²⁾ In mijn accountantsopleiding en in al mijn publikaties, waar dit te pas kwam, heb ik in Reder's voetspoor steeds gewezen op de noodzaak van het administratief gescheiden houden van speculatie in voorraden en het aanhouden van voor de bedrijfsgang noodzakelijke voorraden. Vgl. Conjunctuurpolitiek en Budgettering 1942, pag. 113.

Bij een en ander zal men er echter mee moeten rekenen, dat de stijging der vervangingswaarde niet alleen de *waarde* van de aanwezige goederen *opblaast*, maar ook door die opblazing een *verlies* doet ontstaan op hetgeen op het moment der waardestijging aan de bedrijfsnoodzakelijke kwantiteiten ontbreekt en dat niet alleen voor wat grond- en hulpstoffen of fabriekaten aangaat, maar ook voor wat betreft de voorraden werkeenheden van duurzame produktiemiddelen.¹³⁾ Ook het verlies van beschikbare capaciteit voor welke geen orders verkregen konden worden, moet als vergroting van capaciteitsverlies bij de opblazing der waarde worden aangepast. Door het verlies op voorraadmanco's in aanmerking te nemen, wordt de moeilijkheid ontgaan, welke in de geschriften der Groninger collegae (J. L. Mey Jr. en A. I. Diepenhorst) naar voren komt, dat de kostprijs, berekend uit de vervangingswaarde van het moment van verkoop, nog niet de financiering der vervanging garandeert. Door het verlies in kwestie aanstonds te calculeren voorkomt men een identificeren van waarderings- en financieringsproblemen. Het overschot boven de vervangingswaarde na het moment van de ruil is de winst. De financiering van het voorraadmanco is een probleem, dat buiten het waardevraagstuk staat.¹⁴⁾

g) *Het monetaire effect van resultatenbepaling op basis van vervangingswaarde.*

Langs de aangegeven weg van verandering der boekhoudtechniek ontkomt men er aan incidenteel de uitwerking van de verhoging van de kostprijs te gaan beschouwen als een autonoom-werkende *inflatie-oorzaak* in stede van te constateren, dat die verhoging van kostprijs *inflatie-gevolg* is.

Op het accountantcongres heeft in het panel bedrijfsbegroting etc. de Engels-geschoolde Indiër Chopra een inflationistische werking van de juiste calculatie gesteld in tegenstelling tot het oordeel van Peley, Wilson, Loeb en van mij. Aldus zou men immers de *kostenstijging uit de kostenstijging* verklaren, zoals Kuin opmerkte naar aanleiding van de discussie in de vergadering van de vereniging voor staathuishoudkunde 1957¹⁵⁾. De fout daarin is, dat een incidentele beschouwing aanneemt dat de bewindvoering, de kosten verhoogd ziende, niet alleen de mogelijkheid heeft om ter markt een overeenkomstig hogere prijs te bedingen, maar ook de macht om tot zodanige prijs een quantum gelijk aan de vroegere omzet te doen afnemen. Dit kan alleen, indien er een evenredig grotere koopkracht geconcentreerd wordt op dat artikel. De Engelse „push”- en „pull”-beschouwing stelt te gemakkelijk, dat aan beide kanten van de vergelijking een onafhankelijk veranderlijke factor kan optreden. Ik meen, dat de methoden van incidentele correcties bij kostprijsberekening en winstbepaling onder handhaving van de traditionele boekhouding naar uitgaven (identificatie van financierings- en waarderingsproblemen) een minder stevig uitgangspunt geven om gedachten aan dgl. autonome inflatie-oorzaken te bestrijden dan de dadelijke doorvoering van de vervangingswaarde in het boekhoud- en calculatiesysteem.

Het is *tegen de logica* in om te veronderstellen, dat van de *traditionele calculatie van winst en kostprijs* (als grondslag aanbiedingsprijs) een con-

¹³⁾ Wat hier met de waarde gebeurt doet denken aan het opblazen van schelvisen, soms bij de visventer gebruikelijk. De lezers herinneren zich voorts, dat het woord „inflatie” is afgeleid van inflare (opblazen); in het Engels is „to inflate” door Webster gedefinieerd als „to puff up”, „to swell with air”.

¹⁴⁾ Overeenkomstig ook Prof. Dr. P. Hennipman in de feestgave Limperg „Bedrijfs-economische Opstellen” 1939.

¹⁵⁾ Vergelijk het betreffende verslag en het prae-advies van Prof. Dr. F. de Roos.

junctuurnivellerende werking zou kunnen uitgaan. *Het tegendeel is waar. De traditionele calculatie heeft een conjunctuuraggraverende werking.* Ik heb daarop in mijn publikatie van 1931 ¹⁶⁾ gewezen, zij het om aan te tonen, dat Schmidt's these van conjunctuurveroorzakende werking niet juist kon zijn. Het calculeren tot een *foutievelijk te laag* gehouden kostprijs zal geen bewindvoerder weerhouden van de mogelijkheid om een - aan de kostenverhoging evenredige - hogere prijs te vragen, indien de markt hem daartoe de mogelijkheid biedt door de verhoogde concentratie van koopkracht op zijn artikel. Dan veroorzaakt de handhaving van de traditionele calculatie, dat *schijnwinst* - uit foutieve calculatie - het *inkomen uit de onderneming opblaast*. De schijnwinst wordt groter naarmate de afstand tussen momenten van aanschaffing toeneemt en de waardeestijging sterker wordt. De schijnwinst, veroorzaakt door traditioneel calculeren, zal bij duurzame produktiemiddelen veelal groter zijn dan bij grondstoffen of fabrikaten. Voor zoverre zulke schijnwinst wordt *verteerd* heeft er vernietiging van vermogen plaats; ongeacht of dit geschiedt door de ondernemingen, de winsttrekkenden of door de fiscus, die de schijnwinst belast als ware die werkelijk inkomen. Schijnwinst aanwenden voor vervanging is toepassen van de vervangingswaardetheorie in de financiering, echter zonder de consequentie ter zake van de waarderings- en calculatieproblemen te aanvaarden en in de resultatenrekening tot uitdrukking te brengen. Schijnwinst aanwenden voor expansie is „schijnbare zelffinanciering” ¹⁷⁾; men expandeert uit vermogen, dat in de kringloop een andere bestemming heeft en moet dus de kringloop aanvullen door kredietschepping, misschien op een later moment. Gedurende een conjunctuuropgang zal men vaak het effect pas na de kentering als storing waarnemen. *De uitholling van het ondernemend in de bedrijfshuishouding circulerend vermogen* wordt door de financiering der expansie niet ongedaan gemaakt. Een overtollige expansie plegen is verlies doen ontstaan. Wie de investering van de schijnwinst als handhaving van de kringloop wil zien, tracht de vervangingswaardeleer gelijktijdig te verwerpen (nl. in de calculatie en haar toe te passen in de financiering). Dit lijkt mij een te doorzichtige poging om de traditie te willen redden.

Een nadere beschouwing hierover laat ik voorshands achterwege.

Het handhaven van de kringloop: vermogen-kapitaal goederen-vermogen vereist, dat van de voorraden (ook die van werkeenheden der duurzame produktiemiddelen), welke voor de bedrijfsvoering noodzakelijk zijn steeds in de vereiste mate, en zonder aanvullende financiering door nieuw crediet, vervangen worden. Zodanige kredietverruiming heeft een inflatoir effect; aangezien het vermogen een derivaat is van de waarde der kapitaalgoederen collectiviteit, welke het bedrijf vereist kan men het niet anders zien, dan dat de vermogensgrootte afhankelijk verandert van de waarde der kapitaalgoederen. Moge bankkrediet opzichzelf een goed middel zijn om - afgezien van conjunctuur invloeden - een niet te langdurige seizoenmatige vermogensbehoefte te financieren, het is ondoelmatig te verwachten, dat - ook in de hausse - het krediet door de bank steeds zal worden *aangepast*

¹⁶⁾ Abr. Mey Mbl. v. Acc. en Bedrijfsh. 1931 Enige kritische beschouwingen over de leer der organische winstcalculatie. (Overgenomen in 25 jaren M.A.B. Ll. I pag. 253;) voorts Bedrijfsbegroting en Bedrijfsbeleid 1951 pag. 423 e.v.

¹⁷⁾ Men vergelijke omtrent schijnbare zelffinanciering Prof. Dr. P. Hennipman in de feestgave Limperg 1939, pag. 308. „Enige aspecten der financiering uit de winst”. Ook Eder, door hem geciteerd „Die selbstfinanzierung der Unternehmung”. Wien 1933. Vgl. ook de uitspraak van Hennipman in dat artikel (pag. 311 t.a.p.) Ook alle verwarring tussen waarderings en financieringsproblemen wordt voorkomen wanneer men als winst slechts beschouwt het overschot boven de vervangingswaarde bij de ruil.

aan de *waardestijging* van de in spijtstijd benodigde hoeveelheid. Juist de inflatoire werking als gevolg van die aanpassing door middel van de banken, zal hen - van een bepaald moment in de hoog-conjunctuur af - nopen tot credietinperking. Daardoor wordt dan voor de bedrijfshuishouding de continuïteit aangetast. De bewindvoering zal - moge zij seizoenspitsquanta met bankcrediet financieren - dit crediet gelijkblijvend moeten houden en zelf in de financiering van de waardestijging van de seizoenmatig-noodzakelijke voorraad moeten voorzien. Eenmaal aanvaard zijnde, dat waardestijging van bedrijfsnoodzakelijke voorraden geen inkomen schept, moet men die stelling toepassen op alle voorraden, ongeacht de aard der voorraden, ongeacht de wijze van financiering. Voor duurzame produktiemiddelen geldt geen andere regel dan voor fabrikaten en grondstoffen, voor met bankcrediet gefinancierde voorraden geen andere dan voor wat met eigen vermogen wordt gefinancierd. Een bijzonder vraagstuk is hoe bij lopende bestellingen en bestemde voorraden met de invloed van waardeverandering op vervangende financiering te rekenen is.
